

PETAR KANAVELOVIĆ — KOMEDIOGRAF

Zlata Bojović

Za prozni rad plodnog korčulanskog književnika Petra Kanavelovića vezano je veoma složeno pitanje autorstva većeg broja dubrovačkih komedija i tragikomedija, nastalih i igranih u drugoj polovini XVII veka, koliko znamo, u Dubrovniku, a čini se i u nekim mestima mletačke Dalmacije (u Trogiru, Korčuli). To se pitanje odnosi na dela sačuvana u malobrojnim prepisima, bez imena autora i datuma postanka, često i bez naslova. Prema rukopisima koji su doprli do ovog doba, u taj opseg ulazi jedanaest komedija — *Ljubovnici*, *Jerko Škripalo*, *Pijero Muzuvi-
jer*, *Beno Poplesija (Robinja)*, *Šimun Dundurilo*, *Džono Funkjelica*, *Mada*, *Starac Klimoje*, *Andro Stitikeca*, *Lukrecija ili Trojo* i *Sin vjerenik jedne matere* — i dve tragikomedije — *Vučistrah* i *Sužanjstvo srećno*. Sva su ova dela, osim u izuzetno lošem prepisu sačuvanog *Sina vjerenika jedne matere*, ugledala svetla tokom poslednjih sto godina.¹ Njihovi izdavači — Antun Šimonić, Petar Kolendić, Petar Karlić, Milan Rešetar, Vinko Radatović, Franjo Fancev, Đuro Kerbler i Miroslav Pantić — najviše su se i bavili njima. Oni su, uglavnom, pored nekih savremenih izučavalaca ovog pitanja, zaslužni za sve ono što o tim delima u ovom času znamo.

Pogled na istoriju razmatranja problema autorstva anonimnih proz-
nih drama dubrovačkih iz druge polovine XVII veka, ocrtanu već nekoliko puta u literaturi, pokazuje da mu se najviše pažnje posvećivalo u

vreme kada je većina tih dela objavljivana, između 1921. i 1938. godine.

Autori su traženi među nekoliko dubrovačkih i korčulanskih pesnika. Šimonić je *Sužanjstvo srećno* pripisivao Dživu Šiškovu Gunduliću, *Ljubovnici* su se čak u jednom času vezivali za Držića; kao na moguće tvorce pomišljalo se na Džanluku Anticu, Frana Radaljevića, Ignjata Đurđevića, na Korčulanina Augustina Draganića. Sa najviše sklonosti razrešenje anonimnosti se videlo u liku Petra Kanavelovića. S druge strane, kako su nedostajale vesti, pre svega iz vremena pesnikovog, ovakva tvrđenja su osporavana. Krećući se između dve krajnosti — **potpunog odbacivanja Kanavelovića** kao mogućeg sastavljača komedija i podvođenja svih navedenih pod njegovo ime, — starija književna istorija više je tragala za spoljnim potvrdama svojih stavova no za onima koje bi se mogle iznaći u samim delima. U novije vreme, pitanju se prilazi sa više opreznosti. Nastoji se na nesumnjivim dokazima, menjaju se postepeno pojedini zaključci i otkrivaju sigurniji oslonci koji će vremenom, možda, omogućiti da se jasnije sagleda uloga pojedinih pisaca u ovom radu, pa i bliže utvrdi učešće najviše pominjanog Petra Kanavelovića u anonimnom dubrovačkom dramskom repertoaru krajem XVII veka.

U literaturi Kanavelović je najčešće navođen kao autor komedija *Andro Stitikeca* i *Šimun Dundurilo*, a zatim, kao što je već rečeno, i ostalih devet. I to na osnovu žanrovskih sličnosti, koje među njima postoje. Kada se saberu dokazi iz kojih su proisticali ovakvi zaključci, vidi se da su počivali na nesigurnim osnovama. Polazilo se od tradicije, koja od druge decenije prošloga veka počinje da vezuje navedene naslove za ime ovog pesnika.

Čini nam se da su, u Kanavelovićevom slučaju, ostala njegova književna dela jedino od čega se, za sad, može poći u nezahvalnom pokušaju utvrđivanja obima njegovog komediografskog stvaranja. Najpre ona u prozi, *Vučistrah* i *Sužanjstvo srećno*, u kojima ima scena, koje po sklopu, likovima, situacijama, jeziku i izvesnim pojedinostima odgovaraju u potpunosti komediji onog vremena, a zatim i neka u stihu, koja su se u detaljima dodirnula sa njom. Traganje za eventualnim dokumentovanim poreklom bilo kog od elemenata jedanaest anonimnih komedija dovelo nas je do sledećih rezultata: *u dvema od ovih komedija ima direktnih poklapanja sa Kanavelovićevim tragikomedijama Sužanjstvo srećno i Vučistrah, sa njegovom nedovršenom melodramom Zorislavom,*

u pojedinostima daljih dodira i sa još nekoliko dela u stihu. Istovremeno, ni jedan od tih momenata, u kojima se te dve komedije podudaraju sa pomenutim Kanavelovićevim sastavima, ne ponavlja se ni u jednom slučaju u ostalih devet anonimnih. Kako su i same te dve komedije među sobom vrlo slične i obiluju podudarnostima svake vrste, uverenje da im je zajednički autor, i to korčulanski pesnik Konavelović, time je samo pojačano. To su komedije poznate pod naslovima *Ljubovnici* i *Mada*.

Zaključak o Kanaveloviću kao mogućem njihovom zajedničkom tvorcu zasniva se na sledećim momentima.

Prvi dijalog *Ljubovnika*, koji se vodi između mladog gospodara Fabricija i sluge Intrigala, komiku temelji na jezičkim nesporazumima. Oni proističu delom iz Intrigalove superiornosti nad zaljubljenim, zanesenim mladićem a delom iz stvarnog nerazumevanja njegovog jezika:

Intrigalo: Ti si, gospodaru Fabricio, *razumija* sve naopako što sam ti reka...

*Ja talijano ne umim govorit, ja ti toga nisam reka,
ja sam ti reka naški... (I,1)*

Taj je dijalog poznat već iz Kanavelovićeva *Sužanjstva srećnog*. Rečenice koje na određenom mestu u ovoj tragikomediji izgovaraju sluge slične su napred navedenim Intrigalovim:

Ostoja: Ja ne znam što govoriš, *ja te ne razumijem*.

Vinorad: *Che inyorante, ne umije latino govoriti...*

Kvartijerić: ... *Neka je meni rijet naški...* (II,10)

U daljem tekstu, drugi sluga, Vinorad, izgovara rečenicu »er ja duboko latino govorim«, iz koje proizlaze Intrigalove reči iz naredne scene *Ljubovnika*, kojima Doturu objašnjava uzrok nesporazuma — »erbo ja duboko latino govorim«.

Drugi momenat u kome se dodiruju *Ljubovnici* i *Sužanjstvo srećno* vezan je za upotrebu jednog specifičnog termina. U kalamburu, koji nastaje iz Doturovog nakaradnog čitanja sadržaja kontradote Lukrecijine (*Ljubovnici*, III, 8), igrom zvukova i izvrtnjem reči premetnuta su njihova značenja. Između ostalih, umesto »kovertura od brokata« ispalo je »tu-tura-ra-impura, tata, pinjokata« (savremena tumačenja smatraju termin nejasnim). U *Sužanjstvu* (III, 18) Vinorad se nadovezuje na jednu raniju igru (»makaru-ru-ru-li...«) rečenicom »spravio si joj bačila lije-

pe *pinjokate*«. U značenju u kome je pojam poznat i Šimoniću (»slastičarija s pinjoli«) upotrebio ga je autor i u nadimku jedne ličnosti (Luka *Pinjokatica*).

Od ostalih detalja koji komediju mogu dovesti u vezu sa drugim Kanavelovićevim delima jeste navođenje od ranije u literaturi (Držić) rado ponavljane poslovice o kaplji koja dubi kamen. Kompozicija rečenice u koju je uklopljena u *Ljubovnicima* (I, 5) — »ako kaplja vim habet i isti kamen žestoki? Gutta cavat lapidem« — odgovara određenom mestu u *Sužanjstvu* (III, 16): »ako je istina da kaplja probije stijenu klisuritu . . .« itd. U komediji je, zatim, apostrofirana boginja mudrosti Melpomena, kao i kasnije u *Trstenku pastijeru*.

Za čitavo pitanje od posebnog su značaja stihovi koji se navode u *Ljubovnicima*. Ponavlja se poznata sentenca iz Palmotićeve *Alčine*

*Nerazborna o mladosti,
ljuta li te zmoja pekne
kad se ljuven plam usjekne
u nejake tvoje kosti.*²

Važnost ovog detalja je u tome što je iste stihove autor uneo u *Vučistraha*. Drugo mesto koje sadrži prečutni citat dolazi na kraju komedije. To su osmerci iz Kanavelovićevog prepeva *Pastijera vjernog*, u kojima se slavi bog svadbenog veselja Himenej:

*Imeneo dođi sveti,
zavjete naše upravi,
čin da su ti na pameti
ljubovnici ovi pravi!
I sadruži ove pjesni,
kê začina svak veseo,
i utvrdi uzô udesni,
bože od pira, Imeneo!*³

Prepisivač *Ljubovnika* je ispod poslednjih reči komedije — »a ja ću vam zasviriti« — najpre napisao »svarha«, a zatim kraj izmenio u »a ja ću vam zapivati paka ću vam zasviriti«, precrtao reč »svarha« i dodao osam navedenih stihova. Oni, međutim, nisu podsticali istraži-

vače da ih uzimaju kao dokaz Kanavelovićevog autorstva jer je očigledno bilo da su dodati naknadno. *Ljubovnici* su sačuvani u istom rukopisu u kome se nalazi i jedan prepis *Muke Isukrstove*.⁴ Najverovatnije da je prepisivač znao da je autor ova oba dela isti, pa je dopisao stihove iz prepeva *Pastor fida*, ukoliko ih nije uneo prema nekom drugom primerku teksta na koji je naišao tek pošto je načinio kopiju. Na ovaj zaključak navodi i to što je dodat baš Kanavelovićev prepev ovih stihova iako je bio na raspolaganju i Palmotićevo (pesma hora u melodrami *Akile* parafraza je ovog istog mesta iz *Pastor fida*).

Druga komedija, *Mada*, izgleda da se još čvršće može vezati za našeg autora. Dok su se *Ljubovnicima*, kao prvoj objavljenom od anonimnih komedija druge polovine XVII veka, pozabavili mnogi književni istoričari, pa tako ispravili prvobitne pogrešne zaključke o njoj i pokazali da oslikava trogirsku sredinu i da je nastala u drugoj polovini XVII veka, *Mada* je prošla gotovo neopaženo. Posle izdavačevog propratnog komentara svrstana je, bez ikakvih daljih analiza, među anonimne dubrovačke komedije kasnog baroka. *Mada* je, međutim, *korčulanska* komedija. Iako će u njoj biti pomenuto nekoliko dubrovačkih lokaliteta (Placa, Brgat i dr.), ona odiše korčulanskim ambijentom i životom i sigurno je vezana za njegove realne trenutke.

Pre svega, sluga Obložder, ličnost koja se najčešće nalazi na pozornici, Korčulanin je. Rodom je iz Pupnata, koji leži u unutrašnjosti ostrva. Tamo mu i dalje živi majka, što se vidi iz duhovite scene u kojoj joj piše pismo. Nije isključeno da je pesnik čak imao na umu određenu ličnost, s obzirom da su u grad dolazili da služe mnogi seljaci iz obližnjih sela. Tamo je i sam imao imanja i često ih obilazio. Obložder više puta pominje svoje mesto, na primer, sa podsmehom, doduše piščevim, kad kuje planove kako da potroši iznenada stečeno blago: »Zaisto su mjedi, ja ti idem delongo na Pupnat i ondi ću se čitnuti galanhuomo i uživati, meni ti će se svak klanjat, ja ću biti i gospodar ondi« (III, 17). Čak je i istina o nemaštini (to je bilo najsiromašnije selo na ostrvu) sadržana u ovom monologu.

U sceni, u kojoj Obložder razgovara sa služavkom Veselom, preobučenom u kurira, on pita, podsmevajući se i verujući da hvata konce šali »je l' ti tamo u Zavalatici, gdje si bio, dobro življenje?« I ovo pitanje može imati realnu osnovu. Kanavelovići, koji su posedovali velika imanja u Čarskom polju, a pored kuće u Čari i skladište vina u

obližnjoj uvali Zavalatici, odakle su ga otpremali u Korčulu, imali su sigurno među poslugom i poneku devojkicu iz tog zaseoka.

Pomen malog zaseoka Zaklopatice, poznate u lokalnim razmerama po dobrom lovištu inćuna (*»je li bilo inćuni u Zaklopatici?«*), koja se nalazi na krajnjem severozapadnom delu obale, u Korčulanskom kanalu, prema Hvaru, takođe svedoči o poznavanju specifičnih prilika. I pitanje istog Obloždera, upućeno nepoznatom pridošlici, da li mu nosi vesti iz Sućurja (*»čekam . . . njeke glase od pokojnoga Mucala iz Sićurja«*), pored toga što predstavlja izvor smeha svojom besmislicom, odnosi se na savremeni život. Preko susednog Sućurja, na Hvaru, Korčulani su se vezivali za svet. Isto značenje ima i raspitivanje o ceni vina u Trpnju, na koji su, kao na usputnu liku, ostrvljani često bili upućeni. Za susedni Pelješac, na koji se iz mletačke Korčule dospeva čamcima na vesla, vezuje se i Fantažijino strahovanje: *». . . Ma ako nam Gabro bude peto lamenat da smo mu kuću pokrali, možemo pasat traget na pariće pod Pelješac er ja zaisto ne mislim u galiju otiti ovoga godišta«* (III, 19). Najzad, pomen nekoga Ivana Knežaka, Obložderovog prijatelja, ima određen smisao. Označava stanovnika zaseoka Kneža, koje pripada teritoriji Pupnata.

Govorni humor dobija na momente lokalnu boju. Sigurno ima poetično značenje, danas nejasno, zajedljiva opaska na račun nekog Pupnaćanina *»er oni dokturi od Pupnata ne umiju seoski legati . . .«* Isto, tako, Pavovo reagovanje na dugo Obložderovo ubeđivanje da treba, ljubavi radi, da se istroši — *»sad si ti meni došo s filosofijom . . . Riječi se, nebore, ne kupuju ni prodavaju«* (I, 5) — sadrži sažetu narodnu izreku *»da se riči kupuju manje bi se govorilo«,* koja se i danas sreće u govoru ovog ostrva.⁵

Izrazito korčulanski ambijent komedije *Mada*, i to baš glavnog grada tadašnje komune, na što ukazuju mnoge pojedinosti, sužava pitanje njenog autora. Više detalja upućuje na Kanavelovića.

Jedan od njih dovodi *Madu* u vezu sa pesnikovom nedovršenom melodramom *Zorislavom*. To je refleksija kojom jedna ličnost u komediji hoće da istakne nedostatke doba: *». . . u sadanje brijeme ko hoće glave razbijene nositi, ne trebujе govoriti istinu nego laž«*. Ista je misao uneta u *Zorislavu*:

Znaš proverbio što nas uči
ko će cijele živjet glave
taji istinu a laž muči.⁶

(II, 385—387)

Drugi momenat je u Fantažijinom mudrovanju da »će vrijeme nam nauka dati«. Refleksija je doslovno preneti iz *Vučistraha*: »vrijeme će nam nauka dati« (IV, 8). Treći je u delimičnom poklapanju jedne strofe iz *Made*

*Ne dopusti da se reče,
o životu moj ljubljani,
kô sam tebe nadaleče
da smo i srcem razdijeni* (I, 6)

i jedne iz *Svetog Ivana biskupa trogirskog*

*Ne dopusti da se reče
u narodim svijeta ovoga
da si od mene nadaleče,
da izgubismo tebe Boga...* (IV, 497—500)

Osim navedenih pojedinosti, koje govore o vezanosti svake od ovih komedija posebno za pojedina Kanavelovićeve dela, brojne njihove međusobne podudarnosti ukazuju na zajedničkog tvorca.

U pogledu forme, građene su po tipu komedije tog vremena, koja je istovremeno održavala tradiciju i eruditne i improvizovane. Takvim spojem ona je donekle dobijala kod nas i svoju, karakterističnu boju, kojom se udaljavala ponešto od italijanske. Inače ju je u svim glavnim linijama podražavala. Kanavelovićeve komedije imaju, kako je uobičajeno, po tri »ata«, koji su razdeljeni na »šene«. Približno su iste dužine (*Ljubovnici* imaju pedeset i sedam, *Mada* pedeset i tri prizora). Obe su sačuvane samo u po jednom prepisu i obe bez naslova. Osim komedije *Trojo*, jedino još one imaju, od jedanaest anonimnih, po osam ličnosti. Gotovo između svih postoji simetrija: Starcu (Lovru Kalebiću), zaljubljenom u Lukreciju, iz *Ljubovnika*, odgovara »star, sadnovit« Pavo u *Madi*, koji se bori za Lučijino srce; Fabriciju Pisoglaviću — »mladac« Luka, Intrigalu — Fantažija, Proždoru — Obložder, Veselaj — Anka, Lukreciji — Lučija. U obe komedije po jedna služavka nosi ime Vesela. Fabule, koje su vrlo bliske, razlikuju se samo u nekim detaljima. U *Ljubovnicima* se tri »gospara« bore za srce Lukrecijino, koje će, uz spretnost Intrigalovu i Proždorovu, pripasti lepom i mladom Fabriciju. U *Madi* teku uporedno dva ljubavna zapleta. Osim ove razlike, sve se

ostalo u njima poklapa. Situacije u koje dospevaju glavne ličnosti, uloge koje u njima igraju sluge, odnos između gospodara i služavki, obrti i detalji na kojima se zasniva komika govora — sve ukazuje na prilično veštog pisca koji je najpre sastavio jednu komediju, a zatim, izmenivši samo jednu nit fabule, uz pomoć mnogih svojstava prethodne, i novu.

Najuočljivije podudarnosti između *Lukrecije* i *Made* su u kompoziciji pojedinih scena. Obe komedije počinju dijalogom zaljubljenog plemića koji tuguje i sluge koji treba da mu pomogne u ostvarivanju želja. No ovaj standardni početak još uvek ne ukazuje na njihovu bliskost. Po postupcima ličnosti, toku radnje, pokretima i zapletu, jednoj od najkomičnijih scena u *Ljubovnicima* (III, 13) odgovara prizor istog karaktera u *Madi* (III, 13). Odnosi se na trenutak kada je napetost došla do vrhunca. U oba slučaja ljubavnik koji treba tajno da se provuče u oduje dragoj, koja se posle mnogih odbijanja tobože smilovala da ga primi, morao se obući »na žensku« (Fabricio u *Ljubovnicima*, Pavo u *Madi*). Na njima ga ne dočekuje gospođa, jer ona nije ni upućena u događaje, već sluga, prurušen u njene haljine — Proždor u prvoj (*»Evo me! Što zapovijedaš? ...*), Obložder u drugoj komediji (*»I evo me, što hoćete!*). Komika proističe iz sledeće situacije: preobučeni gospodar, ne znajući da razgovara sa glupim slugom, uzdiše i izjavljuje mu ljubav. O lepoti, koja im »žeže« srce i i uništava ih, govore i Fabricio (*»... prilipa gospoje ... tvoja lipos ražegla u ove prsi...«*) i Pavo (*»... vrući plami koji žegu moje srce. Prilipa gospoje ...«*), obojica prete da će umreti ako im se ne odgovori na ljubav. U oba slučaja preobučene sluge se podsmevaju gospodarima grubim odgovorima na njihove uzdahe, pretpostavljajući osećanjima zadovoljstva koja pružaju jelo i piće. Proždor objašnjava zaljubljenom Fabriciju da je »gospoja« pobjegla jer ju je »htio uštinut za sisu«, a isto tako i Obložder Pavu: »erbo si je uštinuo za sisu«.

Osim u celini preuzetih situacija, sreću se, na više mesta, podudarni delovi scena. O obe komedije služavka savetuje gospodaricu da se uda kad već ima toliko prilika na izboru, a ona prekida taj razgovor:

Vesela: Na vjeru, *gospo*, ja ti svej to govorim, *nije tebi tako samoj života*, i neprilično je da tako mlađahna sama si bez nikoga, imaš svačesa... možeš se vjeriti za koga sama hoćeš.

Lučija: Ne govorimo sad o tomu er nije bremena, nego *hodmo* na poso! (*Mada*, II, 9)

Anka: Nit je tebi samoj tako, *gospoje Lukrecija*, ni stana, ni života... možeš izabrat jednoga po jednoga i uzet koga ti sama zamisliš...

Lukrecija: ... *Hodmo* doma, razmisлити ćemo bolje! (*Ljubovnici*, I, 4).

Na isti način će obe gospodarice reagovati na buku koja se noću čuje oko kuće. I jedna i druga znaju da je u to umešana služavka i strogim tonom joj se svaka obraća:

Lučija: *Madona, Vesela, koji se meni ovo burdio po kući čini? Što si na ulici?* (*Mada*, III).

Lukrecija: ... *Dosti, dosti, neću ovoga burdila... Što je ovo? Koja se treska čini u dne i noći po ovoj ulici?* (*Ljubovnici*, III, 7).

U prvoj komediji postoje dva smešna »ljubovnika«, stari Lovro Kalebčić i Dotur. U drugoj, *Madi*, samo jedan — Pavo. Otuda će se u njegovom liku ponoviti detalji prethodne dvojice. To se pokazuje na više mesta. Na primer, u opisu nestrpljivog očekivanja ljubavnog sastanka:

Starac: ... *Čini mi se svaki dan godišće.* (*Ljubovnici*, I, 19)

Pavo: ... *Svaka ura para godišće;* (*Mada*, III, 12)

u standardnom tuženju i žudnji za doseganjem gospođinih draži:

Dotur: ... *Za doći u pokoj, u krilo i na uživanje prilipe gospoje Lukrecije...* (*Ljubovnici*, I, 2)

Pavo: ... *Dakle na šes ura noću ja imam biti u krilu prilipe gospoje Lukrecije...* (*Mada*, I, 1)

Kombinovanje detalja Kanavelović je koristio i u oblikovanju drugih ličnosti. Pojedine crte Obloždera, osim kod Proždora, sreću se i kod Intrigala. U definisanju sopstvenog položaja, na primer:

Intrigalo: ... *Ja ti sam siromah čovik i eto ti se uvijam kakono brstvan kamena za priživiti...* (*Ljub.* I, 3)

Obložder: ... *Ja sam, moja gospođo, dosta krvavijem znojem steko ovu mobiliju i lipio se ko brstan kamena za doteći je...* (*Mada*, II, 12)

Neke situacije su svojom međusobnom sličnošću podstakle i na blisko podražavanje rečnika. U prizoru kojim se priprema glavni zaplet u *Ljubovnicima*, Fabricio misli kako će potpomoći izvođenje celog poduhvata, a u *Madi*, pod istim okolnostima, Obložder. Način na koji postupa je istovetan:

Fabricio: ... *Na daruj mu ovu peču reala!* ... (*Ljubov.* I,2)

Obložder: ... *Darujmo joj jednu peču reala!* (*Mada*, I,5)

Ovakva poklapanja se sreću i na mestima gde nema direktne podudarnosti u sadržini već je jednostavno prestilizovan tekst jedne komedije za potrebu nove, bez obzira kojoj će ličnosti pripasti da ga izgovori:

Fabricio: ... *Dobri ljudi ne ištu tuje stvari.*

Starac: Ali ovo je moj *posal!*... (Ljubovnici, I)

Fantažija: ... *Dobri ljudi ne ištu tuđe posle.* (Mada, I)

Ona će se sretati pogotovu u govornom humoru, u obliku kalambura, izvrtanja oblika i značenja rečima, nespozumima, zvučnim efektima. Lascivne dvosmislenosti, ne tako česte ni slobodne, kao u drugim komedijama, obično su u bliskoj vezi. Na istoj se dosetki zasniva i Intrigalov savet Doturu — »u gveri od ljubavi hoće se oštro koplje« — i Obložderov Pavu — »nego samo opravi lancu, čin da ti je koplje all'ordine«. Vrlo su slične vesele kratke pesme u slavu jela i pića. Sadržaj kontradote Lovra Kalebića ima dosta detalja koji se navode i među stvarima koje Mada hoće, pripremajući se da pobegne iz očeve kuće, da ponese sobom: *kolarin od zlata — kolajna od suhog zlata*, kovertura od *brokata* — peča *brokata* i sl. U obe se komedije pominje pripremanje »berte« nekoj ličnosti. Pojam inače ni u jednoj drugoj anonimnoj komediji nije upotrebljen.

Navedenim primerima se ne iscrpljuju sličnosti koje vezuju dve komedije. Čini nam se da su i oni dovoljna potvrda da ih je stvarao isti autor.

Kada su ove komedije nastale, i koja je starija, pitanja su koja ostavljaju za sobom nedoumicu. Budući da su vrlo bliske sadržajem, sklopom rečenica, atmosferom i tonom humora, reklo bi se da su iz približno istog perioda. Po tome što su neki detalji u *Madi* sažetiji od oblika koji su imali u *Ljubovnicima*, moglo bi se pretpostaviti da su joj oni prethodili. Verovatno da ih je Kanavelović namenio prikazivanju u Trogiru, kome je čak mogao i prisustvovati. *Mada* je proistekla iz korčulanskog nadahnuća. Da li je već predstavljana u autorovom rodnom gradu, nije izvesno, ali je vrlo moguće. Sigurno je da ju je nekom prilikom poneo i u Dubrovnik, što pokazuju pomeni lokaliteta, čiji je zadatak bio da je približe novoj publici. Nedostatak bilo kakvog podatka u vezi sa prikazivanjem stavlja ih u širok vremenski razmak. Jedino po tome što obe komedije neki detalji vezuju za *Vučistraha*, *Sužanjstvo srečno*, *Zorislavu* i *Pastijera vjernog* može se, sa krajnjom oprežnošću, i njihov nastanak staviti otprilike između 1682. i 1688. godine.

Iako su mnogi momenti ove dve komedije doveli u vezu sa drugim Kanavelovićevim delima, iako se odlikuju lokalnom bojom, još uvek nemamo potvrde o njihovoj originalnosti. Kao najverovatniji učesnik i gledalac brojnih predstava, naročito za vreme službovanja u providurovoj kancelariji, upoznao je Kanavelović dobro italijansko savremeno

pozorište. Mogao je u literaturi ove vrste biti izvor fabulama njegovih komedija. Budući da se njihovi originalni naslovi nisu sačuvali, a oni bi pomogli u pokušaju traganja za uzorima, teško je ukazati na određena dela. Moguće je, takođe, da je pisac koristio opštepoznate ili upamćene duhovite situacije i ubacivao ih u dela koja je sklapao sam, zamišljajući ih, pogotovo kad je u pitanju *Mada*, u atmosferi poznate sredine.

Lukrecija i *Mada* nemaju, kao ni ostale slične drame ovog vremena, onu umetničku vrednost ni ulogu koju su imale komedije prethodnog veka. Nastajale su u dobu kada je ova vrsta književnog rada najmanje poštovana — jedno od svedočanstava je i anonimnost njihovih autora — iz praktične potrebe. S poslednjim godinama XVII veka ona se postepeno gubila i baš ove dve komedije dolaze među poslednje originalne pokušaje te vrste. Naporedo sa njima na sceni su živele prerade Molijerovih dela. Uzrok takvoj sudbini komedije bio je u tome što se njena uloga svela samo na zabavu. U vremenu koje je poštovalo druge zakone i imalo strogu koncepciju sveta, sa njom se nije računalo drugačije no kao sa neobaveznim davanjem oduška osećanjima niže vrste. Ipak, u detaljima, slikajući deo života, angažovala se za pojedine aktuelne stavove. Zaplitanjem komične radnje oko određenih tipova, dovođenjem u smešne situacije i stanje poraza, posredno se, smehom, probijala i pouka. Ona će, uglavnom, odslikavati vladajuća načela — da je ljubav opravdana samo među pripadnicima istih klasa (*Trojo*) i doba (*Šimun Dundurilo* i dr.), da je neminovna pobeda vrline nad porokom (Margarita, u *Benu Poplesiji*, pripada posle mnogo peripetija, po pravdi, vrlom Pijeru a ne ruspunom Mihoču) itd. Takve, posredne pouke sreću se i u dvema Kanavelovićevim dramama.

Obe komedije počivaju na tipičnim likovima, koji su retko individualizovani i odgovaraju poznatoj šemi. To je škrti starac, zaljubljen u mladu, lepu devojkicu, koji se bori između želje da zadobije njeno srce i straha da ne potroši novac koji je postao obavezno sredstvo za postizanje cilja. U njima će se pojaviti bitne karakteristike ovog tipa: moljakaće sluga da im ugovore ljubavne sastanke a da za to ne daju ni pare, nudiće za uslugu smešno bezvredne darove (Pavo hoće sve da plati »bječvama« koje je već jedanaest godina nosio i koje »imaju trista krpa na sebi, svaku od svoga kolura«), teško će se odvajati od novca, odgađaće da isplate mlađe i rešavati se najzad, kad uvide da drugog puta nema, da odreše tobolac. Zatečeni su obično u neugodnim situacijama, imaju telesne mane, hvališu se snagom dok ih njihov izgled i nespretnost pri-

kazuju drugačijim. Ni u jednoj od ove dve komedije nema tipične situacije da je ista devojka uzrok patnji oca i sina, dok je u ostalima skoro obavezna.

Zaljubljeni mladići, u oba slučaja, žive u snovima. Svojom mladošću i lepotom uspešno se bore za srce drage. Uz usrdnu pomoć slugu ostvaruju svoje želje. Rasmusni su i puni mana (kockaju se, lenčare, vreme provode uživajući sa ženama na zlu glasu) ali njihovi poroci nisu prenađlašeni. Pisac ih predstavlja sa naklonošću. Za razliku od čuvarnih očeva, lako troše novac na svoja uživanja. Na primer:

Fabricio: Sia come vuole; za tu bagatelu ne gledam. Na ti ova dva reala, podaj joj, neka se skrivaju gli mali incontri.

Intrigalo: Na viru si ovo učinio kako pravi gospodičić! (*Ljubovnici*, I, 11)

Na kraju usaglašavaju svoje prohteve sa željama starijih.

Sluge su takođe odgovarale određenom tipu — učesnici i podstrekači akcija svojih gospodara, ali ne tako slepe poslušnosti da bi iz prvog plana potisnuli sopstvenu korist. Nose imena u kojima su simbolizovane njihove karakteristične osobine: Intrigalo (»ne intrigaj me u što od skandala«), Proždor i Obložder (pevaju pesme u slavu jela i pića), Fantažija, Vesela (»... moje veselo dobro«). Oni uglavnom ne podražavaju ljubavne parove gospodara, kako je to bilo uobičajeno u renesansnoj komediji. U međusobnim razgovorima su lascivni i pokatkad grubi (Fantažija — Vesela, *Mada*, II, 15 i sl.). Jedni druge sami predstavljaju. Vesela za Obloždera kaže da bi sve učinio »za kuto vina«. Intrigalo o Proždoru da bi za »litru kastanj«, kao i Obložder, sve dao, o Anki da je lakoma: »Sa Ankom tribuje diliti, a Proždor za litru kastanj činiti će sve što hoćemo« (*Ljubovnici*, I, 5). I sama Anka će, razmišljajući, otkriti svoju filozofiju: »dim bez ognja i ljubav bez koristi jedna je stvar«.

U odnose slugu i gospodara, osim u situacijama koje su opšte, i ne mogu se vezivati za trenutak, uplelo se više detalja koji odslikavaju stvarnost. Njihov stalni međusobni raskorak vidi se koliko iz Intrigalovih planova — »gulimo dokle možemo, a rugati ćemo se njima dokle im ne dodije« (*Ljubovnici*, I, 6) — toliko iz Veselinih gorkih reči o svom položaju: »... Teško svakoj kâ ji tuj kruh a ne svoj; niti može s mirom spati ni s mirom oni bokun izjesti da ti sve gospodarice ne pribroje« (*Mada*, I, 9). Mesto gospodara je u društvu tačno određeno, što se vidi iz Ankinih reči: »ali s gosparom ne valja burlat!« (*Ljubovnici*, II, 12). Otvorena ismevanja plemstva, koja predstavljaju novinu u ovim kome-

dijama (već i po tome što je označena klasna pripadnost. Lukrecija je, na primer, vladika), pokazuju se u postupcima slugu sa njima (čine ih na pozornici komičnim, proveravajući, recimo, njihove telesne nedostatke). Pogrešno bi bilo verovati da je to imalo neku idejnu pozadinu. To je samo jedno od lakih i dostupnih sredstava za postizanje efektnog humora (»sadnovitog« Pava, u času kad hoće da pokaže snagu, Obložder sapliće i obrće na sceni itd.).

Od svih Kanavelovićevih likova slugu najviše se, i pored svoje tipičnosti (priglupi sluga uvek opsednut mislima o jelu i piću) svežinom izdvaja Obložder u *Madi*. On je rođeni ostrvljanin, sa osobinama svoga kraja, iz sredine pesniku bliske i poznate. To mu, iako je izrazita težnja da se pokaže superiornost Korčulana nad seljacima iz Pupnata, daje lokalnu i životnu boju. Sigurno su prizori u kojima je on vodio glavnu reč izmamljivali najglasniji smeh. Gledaoci su u njemu prepoznavali svoje slugu i odnose u svome gradu. Najizrazitije mesto te prirode je u sceni, inače rado korišćenoj u komedijama, u kojoj je predstavljen kako piše pismo majci u Pupnat. U njemu je pita za beznačajne, gledaocima krajnje komične stvari, ali istovremeno i same njih pisac, vrlo lukavo, stavlja u srž tog smeha: »... je li mi tovar dobre čire i jesu li kokoši zdrave... i je li mi se susjeda Krila vjerila, i jesu li ono kozle izjeli, er ako nijesu, dočefaj ga se kakogodi i pošlji mi ga, er ću ga ponijet avokatu, zašto me je straha da ću uljesti s gosparom u pravdu...« (II, 8).

Od ostalih standardnih tipova Kanavelović je u *Ljubovnike* uveo lik Dotura, sa svim njegovim ustaljenim osobinama — zaljubljen u devojku za čiju se naklonost sa malo izgleda bori; njegov govor, protkan citatima iz Ovidija, Vergilija, Horacija, Propercija, izaziva podsmeh drugih ličnosti (Fabricija, Starca, Intrigala) i podstiče ih na kalambure i grube šale.

Ženski likovi ne odudaraju od uobičajenih tipova. Pesnik je naročito isticao njihovu svojeglavost i ona mu je poslužila za česte zajedljive komentare na račun gospođa. Protiv njihove ćudljivosti, nestalnosti i pogubnosti (»Ćud... ženska smišna je i volubile«, ut luna mutabilis, er je žena«, »Ah žene, proklete žene, sad poznam da ne možete lijepe biti nego li za smrt od čovjeka« — *Ljubovnici*, I, 17; *Mada*, I, 9; III, 21) govore usputno ubačene ali rečite opaske.

U literaturi o anonimnim dubrovačkim komedijama isticano je da vrednosti imaju oni njihovi delovi u kojima je data slika stvarnog života. Ima ih i u Kanavelovićevim *Ljubovnicima* i *Madi*. Osim lokalne

boje, sreće se kritika savremenog društva, kao i nekoliko kulturnoistorijskih podataka. Pesnik je strog prema svome dobu u kome je novac postao jedina vrednost i sredstvo pomoću koga se ostvaruju ljudske želje. Gorčinu piščevu prenose Intrigalove reči o bezvrednosti osećanja iz kojih se rađa poezija: »Današnji dan se ne kupuje ljubav za te smokve suhe nego za gol dinar, a to što si komponja vrzi za kasetu!« (*Ljub.*, I, 2). Podvlačeći razliku između prošlog i ovog doba, škrti Starac, iz koga bi trebalo da govori mana, iznosi, u stvari, autorovo rezignirano razmišljanje: »O che infelicità di questo secolo! To li se i ljubav za dinar na dan današnji kupuje? Nije toga bilo u moje doba, nego se ljubav doticala gledajući, dvoreći i kantajući...« (I, 3) Ovu istinu rezimira i Luka u *Madi*: »doteći stvar koja se želi bez spenze, to je imposibilo« (I, 10).

Pored društvenih, pesnik uočava i nedostatke predstavnika svoje klase. Kritikuje mlade gospodare koji ne vode računa o novcu i, još više, što dane provode odajući se porocima. U *Ljubovnicima*, osim ljudskih mana (nastranosti, neurednosti i dr.), koje Lukrecija zapaža kod mladića od kojih bi jednog trebalo da izabere, nabrajaju se i one koje predstavljaju društveno zlo. Za jednog od njih neće jer »bi... sve na karte izigra«. Za drugog što se ne bi libio da »čini amor i spi u mojoj kamari s onima koje znaš«. Iste propuste, u *Madi*, Gabro vidi kod budućeg muža svoje kćeri: »... smrdiš galijom vaskolik, upačo si u mene ono nješto malo fakultati i mjedi, to bi se i uzeo mojim okrpiti, dečipo si sve tvoje po kurvam i na karte a sad hoćeš da te prćija stavi naprijed«. Kako je ženidba, koja je propraćena obaveznim mirazom, bila često jedini spas rasmusnih plemića koji su neuračunljivo trošili svoj imetak, ovo je samo realna slika takvih neretkih situacija.

Pojedini detalji govore o gradskom životu pesnikovog vremena i imaju kulturnoistorijsku vrednost. Kad Proždor ide ulicama i viče »kako komandadur« »ako je ko izgubi jednu britvicu od srebra, donesi obiljiže i naližu, vratiti će mu se« (*Ljubovnici*, I, 13), on podražava oglašavanje izgubljenih i nađenih stvari. U pitanju upućenom sluškinji zašto je rano ustala kad »jošće pivci nisu zakukurikali! Ali ideš na peć« (*Ljub.*, II, 11) pomenut je podatak da se u određene dane u »pećara« pekao hleb. Služavke bi unapred bile obaveštene, noću bi mesile i nosile ga pre zore da se peče. Sa gradskih ulica su još neki detalji: Doturova opomena Fabriciju da ne skita »po ovih prohibenih ulicah« (I, 16) govori o ozloglašanim krajevima, gdje su mladići zalazili, a o čestim neprijatnostima, koje su u mračnim kutovima mogle da se dogode, deo dijaloga između

Intrigala i njegovog gospodara (III, 1). Na Fabricijevo jadanje da je prošle noći nabasao na »vojsku vragov«, Intrigalo zaključuje opominjući: »Taka je noć, zato se ja retiravam al tempo!«. Osim igre »na karte«, pominju se još neke, obično vezane za ulicu: Proždor igra »na bake«, Fantažija i Obložder »alla mora«. Pored podataka da su se serenade izvodile uz violinu i gitaru, zabeležena je i vest da su se ljubavne pesme, sačuvane samo tekstom (tj. mnoge od njih) pevale pod prozorom na verovatno poznate melodije (»moje pisni koje sam spravio večeraska u slavu od tvoje liposti za kantati«, *Ljub.* I, 15). O jedinom »sastajalištu« zaljubljenih govori opomena Gabrova Madi: »... Stati na funjestru... jes perikulo veliko er je za tebe fabrikana kuća a ne funjestra« (I, 2). Devojka, kao što je poznato, nije smela van domaćih odaja, ali, a to je drugi detalj o vremenu, udovica (Lučija) slobodno odlazi u posete u pratnji služavke. Ženu predstavlja i ređanje sadržaja jedne škrinje u kojoj su se nalazila sredstva za ulepšavanje. Postupak je poznat, samo pojedinosti pokazuju određene navike.

Neki trenuci sadrže podatke o odnosima oficijelne prirode. Vidi se, na primer, da je za krađu predviđena stroga kazna (»nije časno otit krasti er se velika perikula prohode«), da usluge advokatima seljaci plaćaju robom (u već navedenoj sceni Obložder traži od majke kozle kako bi namirio zastupnika), da se »kad se iz poklisarštine izide... monta na oficijo od svjetnika«. Sva se ova mesta otimaju iz standardnih scena i tipičnih situacija svojim neposrednim svedočenjem o životu pesnikovog vremena.

Osim iz komičnih likova i poznatih situacija i zapleta, humor je, s obzirom na uglavnom neangažovanu koncepciju komedije toga vremena, proizlazio najviše iz jezika kao najneposrednijeg izražajnog sredstva. Scenom dominira šaroliko govor pojedinih ličnosti, tačnije, određenih tipova: lažno učenog Dotura koji niže pogrešne latinske citate, zanetih ljubavnika, čije su misli složene i pune preteranih tuženja i uzdaha, grubih, lascivnih dijaloga slugu poreklom sa sela. Mladi gospodari i njihove izabranice govore stilom ondašnje ljubavne poezije. I zaljubljeni Dotur često tako čini: »... ja imam ovimi zlatnimi žicama od kitare hvalit, slaviti i uznositi zlatne žice od nje rudih kosi« (*Ljub.*, II, 3). Suprotno njima, sluge hvale prozaičnim metaforama vrline svojih dragana — »... moja lipa Ane, moja dušice, moja zoro, moja girice pofrigana, moj makaruniću u maslu varen, moja kobasice zlatna i srebrna!« (*Ljub.*, I, 7) — ili se direktno podsmevaju praznim rečima i nadutom stilu —

»... nit je rekla srce od kamena, ni trude, ni ljubav, ni ta govna« (I, 1). Lascivnosti su ograničene na dijaloge između slugu. Za razliku od drugih anonimnih komedija, u kojima su prisutne u većoj mjeri, u Kanavelovićevim se tek po negde sretnu, i to više u dvosmislenostima no u neposrednim slobodnim izrazima.

Pored komike koja je građena na izvrnutom značenju pojmova, međusobnom pogrešnom razumevanju ličnosti, namernom ili slučajnom, pogotovu u *Ljubovnicama*, u kojima se sa narodnim i italijanskim mešaju i latinske reči, sreće se i u obrtima koji vode poreklo iz narodnih šala. Na Obložderovo pitanje upućeno Veseloj koliko ima puta od Zavalatice, odgovara mu »svaki dan od jutra do večera i svaku noć od večera do jutra«. Narodna duhovitost i mudrost probijaju i u brojnim poslovicama, koje je pisac, kao što su i drugi komediografi radili, rado citirao. Obično ih izgovaraju ličnosti iz puka, ali ne uvek, i to u izvornom obliku — »gdi meso ne smrdi, muhe ne dohode«, »nebo da padne pobilo bi sve prepelice« (*Ljub.*, III, 7; I, 4), »nije blago komu je minjeno nego komu je suđeno«, »kako mi bude sviriti, tako ću i igrati«, »ko ne vidi sunca u podne treba mu ga rogom ukazati«, »ko je u balu treba da bala«, »kada ti dvojica kažu da si pjan, pođi leći« i dr. (*Mada*, I, 1; 11; II, 12; III, 9, 16) — ili duhovito im preokrećući smisao — »koga gušterica uije i od zmijske se boji«, »volim danaska kokoš negoli sutra jaje« (*Mada*, II, 4; III, 9). Za poslovicu Kanavelović upotrebljava termin »proverbio«, kao i u *Zorislavi* i u *Sužanjstvu srećnom*.

Osobinu proznog dramskog stila čine simetrični dijalozi. Oni su bili naročito izraženi u tragikomedijama, pa su se i ovde ponovili više kao karakteristika tog stila nego kao svojstvo komedija ovog vremena uopšte. Prema prethodnima je, takođe, unosio citate iz Palmotićevih melodrama.

Komedije su pisane dubrovačkim jekavskim govorom sa dosta čakavskih detalja, što je u skladu sa autorovim poreklom (divovjka, did, dojdem, justo, tuj, najde itd.).

Ljubovnici i *Mada* svakako obogaćuju Kanavelovićev književni rad. Značajne su, najpre, kao doprinos proznoj literaturi toga vremena, koja ni pre njega, a ni tad, nije imala mnogo poklonika među piscima, niti je bila poštovana. One ukazuju na Kanavelovićevu osetljivost za događaje i odnose iz svoje sredine jer, koliko su god proizvod praćenja određenog toka u literaturi, one su i slika i rezultat okolnosti.

U okviru ostalih njegovih dela ovim se komedijama teško može odrediti mesto. One više pripadaju vremenu no književniku. One su vrsta za

sebe, imale su specifičnu namenu i odgovarale određenim potrebama, koje nisu bile u tesnoj vezi sa literaturom niti sa pitanjima književnog stvaranja, koje je umetnost orijentisala na druge teme i oblike. Lakše im je odrediti mesto među komedijama druge polovine XVII veka. *Ljubovnici* i *Mada* su siromašniji zapletima i humorom najniže vrste. Ograničeni su na jasnu fabulu, izostaju nesporedni na kojima se okreće istovremeno nekoliko tokova radnji. Nema velikih kontrasta među likovima. Ličnosti su svedene na najmanji broj. U svemu što je u ostalim komedijama bilo prenaplašeno (veliki broj preoblačenja u toku tri čina, nekoliko naporednih ljubavnih zapleta, slobodan izraz, psovke, scene sa gospodarom u vreći ili buretu, polivanje s prozora, tuča na pozornici itd.) Kanavelović je bio umereniji. Dok se u drugim dramama zbog brojnosti ličnosti i izmešanosti njihovih sudbina često teško mogu hvatati konci radnje, ovde je sve uprošćeno, u jednom komadu, zaokružljeno, bez velikih neugodnosti za uho. Po tim svojim osobinama *Ljubovnici* i *Mada* staju u red najboljih u svojoj vrsti. Pojednostavljenost koju je sproveo Kanavelović predstavlja jedan viši stupanj u odnosu na ostale drame ovog tipa, možda završni do koga se komedija tog vremena popela.

BILJEŠKE

¹ Komedije i tragikomedije su štampane sledećim redom: *Sužanjstvo srećno* objavio je A. Šimonić u Zadru 1871; fragment iz *Ljubovnika* P. Kolendić u Nastavnom vjesniku, 1918, XXVI, 347—360, 431—433, a delo u celini P. Karlić u Dubrovniku 1921; pod zajedničkim naslovom »Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII vijeka«, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, I odelj., knj. VI, SAN, 1922, obelodanio je M. Rešetar *Jerka Škripala*, *Pijera Muzuvijera*, *Bena Poplesiju* i *Vučistraha*; *Šimuna Dundurila* V. Radatović u Beogradu 1931; u Gradi za povijest književnosti hrvatske, 1832, XI F, Fancev *Džona Funkjelicu*, 1938, XIII *Madu* i *Starca Klimoja*, na istom mestu Đ. Kerbler *Andra Stitikecu*; M. Pantić *Lukreciju ili Troja* u Zborniku Matice srpske za književnost i jezik, 1971, XIX, 2, 186—223.

² Na prisustvo ovih Palmotićevisih stihova u komediji ukazao P. Kolendić u prilogu *Ljubovnici trogirski komedija 17. vijeka*, *Život* 22. II 1922.

³ Na poreklo stihova pažnju je skrenuo V. Radatović u radu *Petar Kanavelović kao pisac komedija*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 1929, IX, 32—70.

⁴ Taj rukopis, prema kome je Karlić objavio *Ljubovnike*, sada se nalazi u Zagrebu, Arhiv Hrvatske, Zbirka Fanfonja-Garanjin, br. Msc.—77.

⁵ *Poslovice i izreke*. Sabrao Mile Vojvodić-Ružir, Zbornik otoka Korčule, 1970, I, str. 172.

⁶ Rukopis nedovršene drame *Zorislave* nalazi se u Dubrovniku, Histo-rijski arhiv, *Arhiv Arneri*, rkp. 221.